

Zakon o rastavi crkve i države u Francuskoj i kanonsko pravo.

Piše Dr. Juraj Cenkić.

(Nastavak.)

B. Rastava crkve od države.

1. Zagovornici rastave.

Kazah, da je zajednica meĝju crkvom i državom normalno, paĉe i providencijonalno stanje dviju društava, koja su pozvana, da ravnaju ljudima.¹ — Katoliĉka misao, religiozna Źelja katoliĉke crkve, paĉe bit i pojam katolicizma zahtijevaju tu zajednicu. Prema tomu tvrditi, da crkva u tezi mora biti rastavljena od države, isto je, kao nauĉati tezu, koja je apsolutno laŹna, da, koja je vrlo pogibeljna zabluda². Ali kraj svega toga zanose se mnogi duhovi za rastavom. Da su svi neprijatelji crkve Kristove, u prvom redu slobodni zidari, za rastavu, mislim, da ne trebam ovdje isticati. Tko je pozorno ĉitao moje pisanje u „Kat. Listu“ 1909. g. pod naslovom „Daljni i bliŹi uzroci rast. zakona u Francuskoj“, bit ĉe da se o tom osvjedoĉio. Vjerski indiferentisti, dakle ljudi, koji posmatraju sve konfesije za jednako dobre, ili bolje za jednako laŹne, takogjer su za rastavu. Oni bo misle, da jedino rastava moŹe uĉiniti kraj trvenju meĝju crkvom i državom. Tko mi ne vjeruje, neka ĉita W. Kahla³ i E. Zeller⁴, pa ĉe o tom dobiti jasan pojam. U trećem redu idu za rastavom svi slobodni mislioci i oni, koji slobodnu misao do najtanjih konsekvencija nastoje provesti u ljudskom

¹ Vidi „Bogoslovska Smotra“ br. 1. str. 86.

² „Civitatibus rationes a rationibus Ecclesiae segregari oportere, profecto falsissima maximeque perniciosa sententia est“. Sr. enc. Pija X. Vehementer.

³ „Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik“. 1894.

⁴ „Staat und Kirche“.

društvu, a to su svi demokrati, naprednjaci, koji stoje na stajalištu lajizovanja čovjeka i društva od religijê. Sabatier,¹ jedan od najumnijih slobodnih mislilaca i demokrata, piše čitavu apologiju rastavi. I naši naprednjaci uzeše u svoj program rastavu crkve od države. VIII. temeljno načelo njihovo glasi: „Crkva i država imaju biti megjusobno neodvisne. Ima se s toga crkva odijeliti od države“. U izlaganju prosvjetne i školske politike kao i u referatu o tom napisanom po prof. Pasariću, vidimo, da naši naprednjaci stoje na istom stajalištu kao i francuski blokardisti. Badava se oni brane, da ne misle ni na koju formu rastave; stojeći na istim principima, nužno moraju u život provesti i iste posljedice. Tko zna za skupštinu sveučilišne omladine od 25. 2. 1907. u prilog glagoljice, gdje se sveuč. omladina jasno zagrijala za „Los von Rom“ (Cfr. „Hrvatstvo“ od 26. 2. 1907.); — tko je zamijetio poklik zastupnika Mažuranića prigodom interpelacije Zagorčeve u 45. sjedidbi hrv. sabora izrečene u prilog glagoljici; — tko je čitao članak „Pokreta“ od god. 1907. broj 186 i 189; — tko zna za rezolucije naprednog pučanstva općine Lupoglav; — tko je pratio govor dra Milana Heimrla o rastavi crkve i države držan na II. glavnom zboru napredne stranke u Osijeku; — taj jasno vidi u kakvom duhu žele naprednjaci rastavu i vjerske udruge.

Ali imade i megju katolicima ljudi, koji se zanose za rastavom. Dok nije sveta stolica konačno izrekla svoj sud u 50. propoziciji silaba, a i u enciklici *Vehementer*, nitko pametan neće reći, e da se u tom pitanju nije bilo slobodno izraziti pro i contra. Tko će n. pr. zamjeriti znamenitom grofu Montalembertu, da se zanosi za zastavom. On je na osnovu cvatućeg stanja crkve katoličke u Belgiji zagovarao rastavu crkve od države uopće. Činio je on to bona fide i u prilog crkvi. Umni grof uzeo si za lozinku lijepe Cavourove riječi: ... „Liberia chiesa in libero stato“ — pa je i napisao djelce pod naslovom: „L'Église libre dans l'état libre“. Pred Montalembertom zagovaraše Lamennais, još prije nego je otpao od crkve, rastavu njezinu od države. Njegova djelca izdana god. 1829.: *Des progrès de la révolution et de la guerre contre l'Église et l'Avenir* propagiraju tu ideju. Lamennais je bio u praksi za rastavu, u svakom dogagjaju, zato ga je i sv. Stolica osudila. Njegove drugove: Gerberta i De Couxa slijedila je ista sudbina.

¹ „A propos de la séparation des églises et de l'état“. Paris. 1906.

I protestanti zu za rastavu. Pače logično govoreći, oni po svom shvatanju ne mogu u principu, u teoriji niti dopustiti, da dogje do kakova odnošaja megju crkvom i državom. Po njima je crkva nevidljivo društvo; ona je čisto duhovna. U koliko je ipak organizovana, to je čisto karizmatične naravi, pa kao takova, jer ne posjeduje ni hijerarhije ni reda, pošto su svi članovi jednaki, ne može po svom ustrojstvu doći ni u kakav odnos sa državom. Poblize o tom može se čitati u W. Köhleru¹. Naši pravoslavni takogjer se zagrijavaju za rastavu. Evo u veleizdajničkoj parnici izjavlja profesor pravoslavne bogoslovije Valerijan Pribičević, da je njihova crkva prijateljica rastave od države. I reformni katolicizam vojuje za rastavu. Na žalost i mnogi pravi katolik i svećenik nema o tom pravog suda. A tome se i ne treba čuditi, kad je i jedan biskup, koji je inače na glasu sa svoje učenosti i duhovitosti zalutao u tom pitanju. Kremonski naime biskup, koga liberalci toliko uzvisuju, Geremia Bonomelli, dvaputa se izjavio za rastavu crkve od države.

2. Geremia Bonomelli o rastavi crkve i države.

Rečeni biskup napisa knjižicu: „La Chiesa“. Ta je knjižica već godine 1905. doživjela drugo izdanje. Kako pisac ovih redaka ne razumije talijanski, to će biti tako slobodan, da upotrijebi njemački prijevod tog djelca. Taj je prijevod priugotovio prof. Valentin Holzer god. 1903. Na strani 291. originala, a 392. prijevoda i dalje razvija svoje nazore Bonomelli:

...Ja ću otvoreno sve kazati. Ako su stvari tako daleko došle, kako su danas, ili kako će u kratkom vremenu doći, tad posmatram sa svoje strane ovu rastavu crkve od države kao manje zlo, dosljedno u današnjim okolnostima kao relativno veće dobro. Ako budu rastavu crkve od države lojalno i u širem opsegu provodili, tad će doći na snagu općenito pravo u svim svojim dijelovima; pa ćemo tako dijeliti sve dobre i zle strane tog prava. Budemo li sve izračunali, dobro naime i zlo, to će možda biti dobitak po crkvu veći, nego gubitak. Dolje dakle s Placetum-om, dolje s Exequatur-om, s tim zastarjelim i zargjalim oružjem, koje državi ništa ne koristi, a crkvi toliko škodi. Dolje Economati, subeconomati, fondovi za kult, ti ostanci drugih vremena, koji ipak toliko sprečavaju i vežu slobodu crkvenu.

¹ „Die Entstehung des Problems Staat und Kirche“. 1903.

Dolje s patronatima, koji crkvu uprežu pod državna kola, a nijesu upravo ništa drugo, nego negacija atejističke države. Ako što preostaje od crkvenih dobara, neka se ti preostaci prepuste crkvi na slobodno raspolaganje u okviru dašto općenog prava. Tada će se vidjeti, da se crkva znade sama za sebe brinuti, da će napredovati, a državnici će si prištedit mnoge neugodnosti i štete. Ja crkvi zavigjam onu slobodu, koju uživa u Engleskoj i Americi, gdje se princip rastave iskreno bez primisaljja provodi. Bolje tako, nego da crkva lebdi megju slobodom i ropstvom, pa da je država sad zabacuje sad priznaje i nad njom bdije, a sve to zato, da crkva šuti. Ja se neograničeno pouzdajem u moć i snagu slobode, pa mi se čini, da će crkva podvostručiti svoje revnovanje, e da ono postigne, što sada niti ne postizava, niti može postići, naime sigurnu slobodu u sjenama općenog prava, da tako uzmogne jedino sama na sebe računati.

Crkva je naučena počevši od 14. stoljeća na zakonitu zaštitu, na taj truli potporanj egipatskih faraona, da se biblički izrazimo, pa zato mnogi misle, da si crkva ne može pomoći, è da postane sama po svojoj snazi loza, koja će se sama ravno dizati od zemlje, već da joj u to ime treba jaki kolac uz koji da se ovija. Potpora i pripomoć cezarâ, kraljeva i republika, na koju su oni bili megjutim dužni, drži se sada za trajnu potrebu, kao da crkva ne može biti bez te potpore, ali prepustimo to Bogu, da li će nam ta potpora biti uskraćena ili ne. Ako da, neka bude. Pokorimo se toj kušnji sigurni za svoju pobjedu. Bez zaštite monarkije i republikâ, pače pod njihovom krunom i protiv njihovih zakona postala je crkva, pa će i sada za rastave biti jaka, oslanjajući se na ljubav naroda i općeno pravo. To je nova perijoda povjesti, koja se otvara pred našim očima. Mi moramo u nju stupiti i to odvažno“.

Kako je vidjeti, biskup se Bonomelli izjavljuje dosta oprezno za rastavu, ali tek pod uvjetom, na ime ako su stvari dotle došle megju crkvom i državom, da je bolja rastava, nego zajednica. Očitije se isti biskup bori za rastavu u svojem pastirskom listu: „La Chiesa e i tempi nuovi“, što no ga napisa u Kremoni god. 1906.; a obaseže 106 stranica. Ja ću u kratko priopćiti sadržaj. Najprije promatra biskup razvoj crkve katoličke kroz dvije tisuće godina. U to je vrijeme crkva ostala u svojoj biti nepromijenjena, ali se zato ipak znala vazda vješto prilagodjivati okolnostima onih vremena, u kojima s državama i ljudima

uporedo koracaše. Kraj toga bijaše crkva naklona znanostima i umjeću svih doba, pa vazda nastojaše, da od znanosti i umjeća crpe korist, kako religija, tako i društvo. Ona je po primjeru apostola Pavla svakomu sve, samo da sve pridobije za Krista.

Na osnovu povjesti predočuje nam biskup odnos crkve prema državi i obrnuto. Odnos taj može da se u glavnom vidi na tri tipa iliti forme. Dakako te forme odnosa nijesu bile vazda u kronološkom slijedu, niti su vazda uporedo opstajale. Te su forme ove; stanje rata ili borbe megju obim društvima; stanje sloge i megjusobnog potpomaganja, zatim stanje megjusobne nezavisnosti ili rastave — bez svakog progona i potpomaganja, prema načelu: Slobodna crkva u slobodnoj državi.

Po mišljenju biskupovu ova zadnja forma ili tip odnosa neminovno će se provesti do konca 20. stoljeća. Dobivši tako biskup pretpostavku za svoju temu, prelazi na istu, naime na odnos megju crkvom i državom. Taj odnos traktira biskup u 5 dijelova. Prva dva dijela rišu borbu crkve s državom do konačnog izmirenja. S tim prikazivanjem ne ću se baviti, jer nije toliko odlučno za moju stvar. U trećem dijelu opažava Bonomelli crkvu za ono vrijeme, kada vladaše sloboda za sve, dakle era općenog prava iliti rastave, pa se s tim dijelom, jer je analogan današnjim prilikama, biskup poblizhe bavi. U četvrtom dijelu promatra biskup one koristi, koje će crkva crpsti iz rastave svoje od države. U petom dijelu govori biskup o tom, šte mora kler i lajikat čipiti, da crkva izdrži tu kušnjju, pa da dogje do trlumfa.

Glavno težište cijele poslanice leži u trećem dijelu. Ovdje bo izvodi biskup na osnovu povjesnih činjenica pojam rastave, pa na koncu pita, da li se ovakova rastava, kakova se već nalazila u povjesti, može primijeniti kao sistema na današnje socijalne prilike vremena? Na to pitanje biskup jasno odgovara, evo njegovih riječi:

„Crkva ne će iz mnogih i opravdanih razloga zahtijevati ovo novo stanje niti će zatim ići, da ga ona provocira. To ona ne će već zato učiniti, e da ioj se ne kaže, da je ona prva prekinula s prošlošću, pa odbacila i prezrela prijateljsku ruku i pomoć, koju je moralno imala od države. Dogje li ipak do tog stanja, naime do rastave, kako sve prilike govore, da će doći, tada će ga crkva, oslanjajući se na svoju vlastitu snagu, prihvatiti.

Samo će crkva postaviti uvjet, da se rastava izvede na široj podlozi i još k tomu legalno pa da se takogjer i legalno provodi i primjenjuje. Tada će se istom crkva nadati, da joj bude bolje, nego što joj je bilo u vrijeme protekcijâ konvencijâ, protokolâ i konkordatâ, koji su se danas sklapali, a sjutra ništetnim proglašivali, a sve to samo zato, da država dobije masniji zalogaj, a crkva kost. To je eto ono, što smo dosada doživjeli i što nam još uvijek pred očima lebdi.

Sad nabraja biskup u četvrtom dijelu koristi rastave po crkvu.

Ponajprije misli biskup, da država ne će više zadirati u područje crkveno, pa tako ne će trebati crkva upravo teške žrtve doprinositi za volju zajednice, kako to sada čini u konkordatima. Tako će crkva mimoići svoje poniženje, pa će u istinu biti majka a ne ropkinja kao sada.

Isto tako za rastave ne će moći nitko crkve sprekoravati radi zloupotrebâ države, kako to sada biva, kad je crkva združena s državom. Najzad će se crkva, lišena svake materijalne potpore od države, (što je u neku ruku za žaliti), domoći po božijoj volji još većeg moralnog utjecaja.

Nadalje će svijet vidjeti, da katolička crkva posjeduje svoj vlastiti život, pa da nije upućena na potporu države. Tada će svakomu biti jasno, da sve ostale crkve i religije mogu samo uz pomoć države živjeti, pače da su s državom čisto stopljene. U rastavnom stanju porast će iskrenost i karakternost, vjera će biti plemenitija, pobožnost dublja, a religioznost muževnija i stalnija. Nema dakle sumnje, da će rastava u crkvi provesti neslućeno još razvijanje silâ. Dokazom tomu neka bude sjeverna Amerika, Engleska, Brazilija, Italija, osobito gornja i srednja.

Porast religioznog zamaha imademo mi u Italiji jedino tomu zahvaliti, što je već djelomično provedena rastava crkve od države. Božja providnost dopušta zlo, ali znađe zlo preobrnuti na dobro.

Katolici upućeni na sebe same, probudit će se iz sna, pa će revnije i točnije vršiti svoje dužnosti.

Zaključni dio poslanice govori o odnosima klera prema lajcima, o djelovanju klera na sve pravce i strane, o njegovoj izobrazbi te napokon o naravi dogme. Tako Bonomelli.

Pomnjivi čitalac izvoda Bonomellijevih odmah će opaziti, da su dedukcije biskupove odviše optimistične, na više mjestâ

površne, nejasne a i prenapete. Koje onda čudo da svi lombardijski biskupi ustadoše protiv Bonomellija. A i sveta Stolica očito pokaza što misli o izvodima njegovim, kada je dne 27. februara 1906. odgovorila biskupima Lombardije, koji joj izraziše svoju duboku žalost nad Bonomellijevim pastirskim pismom.

Da se publikacija Bonomellijeva imade upravo za požaliti, kako radi sebe same, tako radi žalosnih prilika, u kojima je svijetlo ugledala; a još većma radi žalosnih posljedica. Nema naime sumnje, da će iz te publikacije najviše štete trpjeti oni, koji su natrušeni modernim liberalizmom, pa će zavarani autoritetom uz pripomoć zle štampe upijati smrtni otrov stalnih načela, koje crkva ne može nikada pripoznati.¹

Kad je biskup Bonomelli pošao u Rim, da se opravda, nije bio pripušten k papi, pa se neobavljena posla morade povratiti u svoju dijecezu.

3. Izjava sv. Stolice o rastavi crkve i države.

Katoličko shvaćanje rastave crkve od države svakako ću najčišće naći u izjavama sv. stolice. Kad je ono prvi Lamennais počeo zagovarati rastavu crkve od države, izdade papa Grgur XVI. dne 15. Aug. 1832. encikliku: „*Mirari nos*“, u kojoj megju ostalim dolaze i ove riječi: „Ne bismo nikako mogli šta dobra naslućivati po religiju i državu od onih, koji se zanose rastavom crkve od države; prijelomom sloge megju svećenstvom i državom. Nepobitna je činjenica, da se svi oni, koji se zanose za neobuzdanom slobodom, boje te sloge, koja je bila vazda spasonosna i srećna, kako po crkvu, tako po državu.“²

Pijo IX. dade 8. XII. 1864. u silab uvrstiti 55. propoziciju, koja glasi: „*Ecclesia a statu statusque ab Ecclesia seiungendus est*“.³ Leon XIII. potvrdio je izreke Grgureve i Pijeve. Učinio je to u svojoj enciklici „*Immortale Dei*“ od 1. aprila 1885. U toj enciklici govori uopće papa o podrijetlu civilne vlasti, pa

¹ U „Archiv für katholisches Kirchenrecht“ od god. 1906. str. 342. nalazi se čitavo pismo u talij. originalu. Isto tako u „Acta S. Sedis“ vol. XXXIX. 1906. pag. 28.

² „Neque laetiora et religioni et principatui ominari possemus ex eorum votis, qui Ecclesiam a regno separari mutuamque imperii cum sacerdotio concordiam abrumpi discipiunt. Constat quippe, pertimesci ab impudentissimae libertatis amatoribus concordiam illam, quae semper rei et sacrae et civili fausta existit et salutaris“.

³ Denz. Ench. n. 1755.

izlaže koristi zajednice meĝu crkvom i državom. Meĝu ostalim dolazi i ovo mjesto; „Itaque inter utramque potestatem quaedam intercedat necesse est ordinata colligatio: quae quidem conjunctioni non immerito comparatur, per quam anima et corpus in homine copulantur . . .“

Sadašnji papa Pijo X. imao je svakako najviše prilike, da tačno precizira crkveno stajalište naprama rastavi. Od njega imademo encikliku od 11. februara 1906. „*Vehementer nos*“, a i konzistorijalnu alokuciju od 21. februara. Kako su enciklika i alokucija dosta velike, to ću ovdje priopćiti samo glavnije misli u hrvatskom prijevodu.

. . . Apsolutno je lažnja tvrdnja, da je potrebno é da bude crkva rastavljena od države, paće to je vrlo pogibeljna sentencija. U prvom se redu ta tvrdnja temelji na načelu, kao da država ne treba da se na ikakov kult obazire. To je svakako nepravda učinjena Bogu, jer on je početak i uzdržavatelj ne samo čovjeka pojedinca, već i društva ljudskog, pa zato imade pravo ne samo na privatni kult, već i na javni.

Nadalje uključuje ta tvrdnja negaciju svrhunaravskog reda. Ona bo ograničuje djelatnost države samo na prosljedovanje javne dobrobiti za vrijeme ovog smrtnog života, što je doduše bliža svrha države, a ne mari za posljednju svrhu gragjanâ, što je vječna sreća, koja ljude čeka nakon kratkog zemskog života. Pa ipak država ne bi smjela praviti nikakove zapreke državljanima u pogledu vječne sreće, paće bi je morala promicati, jer badava, danas je takovo stanje stvari, da je vremenita strana podregjena vječnoj. Ta tvrdnja napokon ruši onu slogu, koja po božijoj volji mora da bude meĝu crkvom i državom. Oba naime društva imadu jedne te iste podložnike pa svako od ovih društava vrši na te podložnike unutar svoje vlastite sfere svoju vlast i moć. Iz toga nužno slijedi, da će biti mnogo stvari, kojima se mora i crkva i država baviti. Ako bude crkva rastavljena od države, postat će zajedničke stvari klicama svagiâ, koje će se s jedne i druge strane lako zaoštriti, pa će tako pojam istine potamniti, a duhovi će se u velike smutiti. Najzad ta tvrdnja donosi državi najviše štete, jer država ne može cvasti ili dugo opstati, ako zavrigne religiju, koja je vrhovna učiteljica i voditeljica u pogledu pravâ i dužnosti čovjekovih.

U svojoj alokuciji govori papa ovako: „O tom se radi časna braćo, da se uvede rastava države od crkve. Taj se zakon u cijelosti temelji na preziranju vječnog i svevišnjeg Boga, kad tvrdi, da država nije dužna iskazivati njemu ikakovu čast i štovanje. A nuto Bog nije samo gospodar i vladalac pojedinih ljudi, već i narodâ i državâ, pa ga zato moraju i narodi i njihovi vladari jasno priznavati, častiti i štovati.“¹

Što papa misli o Bonomelliju, već sam priopćio. Kako su pape odlučno protiv rastave, tako se i mnogi biskupi izraziše protiv nje.

4. Izjave katol. biskupa o rastavi.

Kad je god. 1848. narodnji zbor u Frankfurtu zaključio rastavu crkve od države, sabraše se njemački biskupi u oktobru i novembru iste godine u Würzburg, pa pod predsjedanjem kölnskog nadbiskupa Geissela izrekoše meĝu inim i ove riječi:

... Eine Trennung vom Staate selbst herbeizuführen wurde nicht als die Aufgabe der Kirche erkannt; sollte aber der Staat sich von ihr lossagen, so würde Sie, ohne es zu billigen, geschehen lassen, was sie nicht hindern kann; jedoch die von ihr selbst und in wechselseitigen Einverständniss geknüpften Fäden des Zusammenhangs ihrerseits nicht trennen, wo nicht etwa die Pflicht der Selbsterhaltung dies gebiete. Zur Durchführung ihrer göttlichen Sendung nimmt die Katholische Kirche, wie auch immer die öffentliche Ordnung der Staaten gestaltet sein mag, nur die vollste Freiheit und Selbständigkeit in Anspruch. Sollte die Stellung der Kirche im Staate nicht ferner die einer öffentlichen, um ihrer höheren Mission willen bevorzugten Korporation sein, sollte ihr bloss die Stellung eines nur privatrechtlich gesicherten Vereines bilden, so muss und wird sie ungescheut zu ihrem ursprünglichen Prinzip, dem der vollen Freiheit und Selbständigkeit in Ordnung und Verwaltung ihrer Angelegenheiten zurückkehren“.²

¹ „Agitur, Venerabiles Fratres, de civitatis ab Ecclesia invehendo discidio. Lex igitur tota quanta est in aeterni summique Dei contemptu nititur, cum nullum deberi illi a civitate honorem pietatis contendat. Atqui non singularium modo hominum dominus ac dominator, sed gentium etiam ac civitatum Deus est, quem proinde agnoscere, vereri, colere ipsas nationes, quique illis praesunt, oportet publice“.

² Cijeli se dokumenat nalazi otisnut u „Archiv für katholisches Kirchenrecht“ Sv. XXI. 1869. str. 229.

Veliki biskup Ketteler piše o rastavi u svom djelu: „Freiheit, Auktorität und Kirche“, u god. 1862. ovako:

„Das Streben nach der Freiheit der Kirche hat man vielfach Trennung zwischen Kirche und Staat genennt. — In einem Sinne ist gegen die Bezeichnung nichts zu erwiedern, da ja allerdings eine Sichtung und Scheidung, also Trennung entstandener Konfusionen zwischen der kirchlichen und weltlichen Gewalt dadurch erzielt werden soll. An eine Trennung des wesentlichen Verhältnisses zwischen Kirche und Staat hat dabei vom katholischen Standpunkt aus niemand denken können . . . Das Verhältniss zwischen Kirche und Staat besteht nicht darin, dass der Staat statt der Kirchenbehörden die Kirchenangelegenheiten verwaltet; es hat vielmehr einen ganz anderen und viel tieferen Grund. Kirchliche Selbstverwaltung ist daher nicht im entferntesten Trennung zwischen Kirche und Staat. Wenn wir die Rechte der Familie, der Gemeinde, der Korporationen von der absolutistischen Staatsgewalt zurück fordern und für sie in ihrem Kreise Selbstverwaltung beanspruchen, so fällt niemanden ein, das eine Trennung der Familie, der Gemeinde, der Korporation vom Staate zu nennen und daraus zu folgern, dass sich nun auch der Staat von dem allem trennen müsse. Staat und Kirche können sich ihrem Wesen nach nicht trennen, weil sie in dem grossen Weltplan Gottes zusammengehören, sich gegenseitig unterstützen und dadurch die Absichten Gottes zum Heile der Menschen erfüllen sollen. — . . . Was ich aber hier gesagt habe von der Pflicht des Staates, das Recht der Kirche zu schützen und dieselbe zu unterstützen, verstehe ich nicht von der katholischen Kirche, sondern von jeder religiösen Genossenschaft, die von der Staatsgewalt einmal als solche zugelassen ist und den Anforderungen der natürlichen Sittlichkeit und der Verehrung des einen wahren Gottes . . . entspricht. Die jeder gesunden Anschauung von der Stellung zwischen Kirche und Staat widersprechende Ansicht, dass der Staat sich von der Kirche trennen könne und sie gänzlich ohne Rechtschutz und Hilfe sich selbst überlassen dürfe, ist ein bereits weit verbreiteter Irrtum, von einem Teile der Presse und der Volksvertreter getragen, und es tut daher recht not, derselben entschieden entgegenzutreten und die Staatsgewalt an ihre Pflichten gegen den Glauben ihrer Angehörigen zu erinnern“.

U vrijeme Bismarkova kulturkamfa čamio je junački gnezdansko-poznanjski biskup u tamnici. Kad je tog učenog biskupa upitao prema koncu god. 1873. zastupnik Reichensperger, da li će centum predložiti rastavu crkve od države, odgovori on: „Mann möge abwarten, dass die Bösen es uns brächten“.

I tako vidim, da je biskup kremonski Bonomelli osamljen megju svojim drugovima — biskupima. Gdje je onda istina?

Valjada ondje, gdje su pape i ostali biskupi? Njihova se bo nauka može osloniti na tradiciju, a Bonomellijeva ne. — Kad država najbolje proganjaše crkvu, sv. oci nijesu išli za rastavom. Oni su vazda naglašivali, da je vjera čvrsta podloga državi, pa je baš zato ne valja progoniti, već braniti i štiti.

5. Što misle nekoji odlični katolici u Francuskoj?

Dvadeset i trojica najuglednijih katolika obratilo se prema koncu ožujka 1906. na episkopat s posebnim u to ime sastavljenim pismom. — Imena kao F. Brunetière; L. de Castelnau; comte d' Haussonwille, Anatole Leroy-Beaulieu, Marquis de Vogué i mnogi drugi učiniše, da se je cijeli svijet bavio njihovom poslanicom. Za to ne smijem ni ja mimoići tog fakta. Evo kako u glavnom pišu ti učeni pravnici i akademičari . . . „Kao osvjedočeni katolici i vjerni sinovi crkve katoličke ne možemo naravski imati o karakteru i duhu tog zakona drugo mišljenje, nego što ga imade papa u svojoj enciklici od 11. februara. Ali mi se pitamo, kakove će posljedice imati svečana osuda tog zakona?

Vi se danas sastajete, da nam to kažete, pa se mi nadamo, da se Vi ne ćete prije razići, nego što ćete nam odgovoriti na ono, što je predmetom ovog pisma.

Pitanje je — jer faktično se radi o organizaciji katoličke crkve — da li će Sv. Stolica dopustiti osnivanje „bogoštovnih udruga“? Nije naša zadaća, da se mi o tome temeljito izrazimo, pače mi ćemo se čuvati, da do toga ne dogje. Ali sve izjave, koje u tom pogledu nazad 3 mjeseca padoše, osnivaju se na nacrtnom, a ne definitivnom tekstu, koji kaže, da se bogoštovne udruge imadu priljubiti, konformirati pravilima općene organizacije za kult, čije je izvršivanje njihova svrha“.

Smisao tih riječi, a i referent toga zakona, kao i sadašnji ministar za bogoštovlje izazvan po Aleksaudru Ribotu, rekoše,

da katolička bogoštovna udruga po tom zakonu može biti samo ona, čiji su članovi u svezi sa župnikom, koji je opet u svezi s biskupom, a biskup s papom.

Mi ne znamo doduše, da li će i provedbena naredba recipirati ovakovo načelo —, ali dok stoji ustanova članka 4. rast. zakona, svakako pripada sv. Stolici da svoju kaže, što se ima razumijevati pod pravilima općene organizacije kat. kulta i kako da se ta organizacija ima shvatiti unutar granicâ rast. zakona. Vama biskupima pristojat će pravo da odredite, kako imadu biti udruge sastavljene, od koliko članova, da li će se ti članovi imenovati ili birati?

Država će pitati za financijalno stanje udrugâ; što priznajemo da je veliko ograničenje slobode. U svemu ipak, što se tiče vršenja kulta, naglašujemo, da ste Vi gospodo nadležni, osobito da odredite kompetenciju udruga, da rečete, koja idu prava udrugu?

Vi ćete gospodo udrugama samo toliko vlasti nad vremenitim dati, koliko hoćete i želite; Vi ćete propisati način njezine djelatnosti, a i cijela djelatnost kretat će se tek u okviru onih granica, koje ćete Vi potegnuti.

Nadamo se gospodo da ćete Vi tako učiniti, pa time iskazati veliku uslugu Francuskoj i religiji. — Što nas naime uznemiruje? Ona neizvjesnost, što se tiče ustanovljenja udrugâ; a koje imade rastavni zakon na misli. Mi otvoreno velimo, da ne znamo, kako će se crkva u Francuskoj organizovati bez udruga? Što će se dogoditi, ako ne budemo ustrajali bogoštovne udruge?

1. Najprije se valja bojati, da ne ćemo moći nikakvih drugih udruga stvoriti, ma se one zvale ovako ili onako, ma one imale ovu ili onu formu. — Čim se one budu počele baviti „izvršivanjem kulta“, država će ih kao nezakonite raspustiti, jer država je samo bogoštovne udruge odredila u svrhe bogoštovne. Tim će spasti katolicizam u Francuskoj na privatnu religiju, a njegovo izvršivanje bit će tek moguće osobitim mogućnicima.

2. Ne budemo li ustrajali bogoštovnih udruga, doći će država nakon zakonitog roka ili bolje izroka u posjed crkvenog imutka i crkvenih zgrada, pa tako jedva da ćemo ikada natrag doći u njihov posjed. Država može iz crkvi načiniti što hoće, zar ćemo mi silom braniti crkve od profanacije.

3. Ne primimo li bogoštovnih udruga, svakako će u domovini doći do građanskog rata. A da li mi u srcu u istinu želimo građanski rat? Da li smo pripravnici preuzeti za nj odgovornost? Mi se svega toga i kao Francuzi i kao katolici bojimo.

Ali možda će nas tko zapitati, kako se daleko smijemo rast. zakonu pokoravati?

Mi mislimo svakako donle, dok ne bude ugrožena naša savjest i naše vjerovanje.

A mi scijenimo, da taj momenat ili ta granica našeg pokoravanja nije došla. Hijerarhija postoji u svoj svojoj veličini, biskupi slobodno opće s papom. Crkvene zgrade ostaju u rukama udrugâ, koje će biskupi urediti. Mi, istina, sve ono o tom zakonu držimo, što i papa, zato ćemo nastojati, da ga promijenimo ili odstranimo, ali da to uzmognemo, moramo se najprije poslužiti samim zakonom, pa sve mogućnosti, i bile one kako malene, upotrijebiti za organizaciju. Kad tako činimo, mislimo da radimo u interesu domovine i religije.

6. Odgovor biskupa Turinaza.

Ovo pismo, ako je i bilo napisano u dobroj namjeri, naišlo je na sveopće negodovanje. Katolici sami nazivahu tu dvadeset i trojicu lajičkim kardinalima. Trebalo je dakle snažnog odgovora, a taj bješe onaj, koji je izišao ispod pera Nancy-toul-skog biskupa Turinaza, pod imenom: *Là loi de séparation de l' église et de l' état. Réponse d' un évêque a des legistes et des académiciens 1906.* —

Ponajprije se ogragjuje biskup protiv toga, da se lajici miješaju u crkvene stvari; zatim im dozivlje u pamet, da je papa osudio rastavni zakon, jer se kosi s bitnim pravima, sa slobodom i božanskim ustrojstvom crkve, a oni da ga preporučaju na prihvata. Prema tomu božija je volja, da se taj zakon odbaci, a onaj je očito na strani slobodnih zidara i socijalista, koji preporučuje, da se taj zakon prihvati.

Što se tiče naposeb bogoštovnih udruga, koje su glavni predmet peticije, to nikako ne stoji, da zakon poznaje kakovu ingerenciju biskupâ na njih. Zakon bo nigdje ne spominje biskupe. Osim toga artikul 4. stoji u direktnoj protimbi s artikulom 8., koji dopušta skizmatične udruge i to prema odredbi upravnog sudišta.

Protivna uvjerenja Briandova i Martinova ne mogu nas uspiriti, kad je slovo zakona jasno. Zakon ravna ustrojstvo, djelatnost i prava bogoštovnih udruga do u najveće tačine, dok nigdje ništa ne govori o biskupima. Biskup može doduše dati bogoštovnim udrugama statute, ali samo u okviru zakona. To je sva moć biskupova.

I sada pobija biskup memorandum točku po točku. Svoj odgovor završuje s nadom, da će katolici pobijediti poput onih u Njemačkoj. Samo moraju biti složni i jedni, pa se držati de-vize: Bog nema ništa radije, nego slobodu svoje crkve.

I pravo imagjaše Turinaz, kad je osudio bogoštovne općine. Sv. ga Stolica nije desauvirala, jer eno Pijo X. izdaje encikliku 10. aug. 1906. *Gravissimo officii*, u kojoj svečano osugjuje bogoštovne udruge.

7. Resumé.

Iz svega je dakle jasno da katol. crkva nije nikada ni in concreto za rastavu. Kadgod je došlo do toga da se realizira rastava, crkva je svemogućće činila da do rastave ne dogje. — Za to i veli Pijo X. u konzistoru od 27. marta 1905.: *Nous avons tâché d' éloigner ce grand malheur, de toutes nos forces par tous les moyens possibles. Nous y travaillions encore ces jours derniers et Notre volonté est d' y travailler jusqu' au but car rien n' est plus éloigné de Nous, que de vouloir Nous soustraire au pacté convenu.* —

Crkva će radije u granicama mogućnosti popuštati u svemu, nego da privoli na rastavu. Dakako i to popuštanje imade svoje granice, naime dok država ne zadire u same temelje dogme, morala i discipline. A to je živa istina. Već ne može biti goreg po crkvu konkordata, nego je onaj francuski, pa ipak ga sv. Stolica radije pripoznaje, nego da se zauzme za rastavu.

Pače ona tolerira za volju mira i iste organske članke. A kada se u Francuskoj množili glasovi katolika kao Ribota, vojvode od Broglie-a; abbea Hemmera, d' Hulsta, Blondota i drugih, da je po crkvu bolja rastava, nego status quo, sv. Stolica nalaže im o tom šutnju.

Drugo je dašto, kad protiv volje sv. Stolice dogje do rastave. Tad mora sv. Stolica izaći iz rezerve, pa jasno označiti svoje stajalište i praktične konzekvencije. Da je to u istinu sv. Stolica učinila, imali smo prilike kod ove radnje vidjeti.

8. Argumenti za rastavu.

Kad znadem za katoličko stajalište u pitanju rastave, mislim, da ne će škoditi, ako priopćim najglavnije argumente, koji tobože vojuju za rastavu. Među zagovarateljima rastave imade i katolika, a i bezvjeraca.

I. Tako katolici vele, da je rastava bila prvotno stanje katoličke crkve za prva 3 vijeka. U to doba nije crkva primala od države nikakove potpore, nikakove plaće, pa je ipak to doba najsjajnija epoka njezine povijesti. Priznajem, da je primitivno doba crkve katoličke bilo sjajno —; jer nema sumnje, da je taj sjaj proizveo zelus apostolâ, krv mučenikâ i sveti životi ispovjednikâ i djevica. Ali kraj svega toga ne mogu poreći, da je u prvom razdoblju crkvene povijesti prevladavalo nasilje i despocija države. Nasilje pako i despocija ne mogu biti nikako normalno i providencijalno stanje ljudskog društva. Ne slaže se nikako s odredbom Božje providnosti, da u definitivnom i idealnom ravnanju svijetom dolazi nesloga i rat kao stalna pojava. Država krvnik —, crkva ovca; država da tlači savjest, da gazi pravo, a crkva da robuje, plazi i izdiše —; zar je to normalno stanje društva ljudskoga?

Ali sve kad bismo se i zagrijali za rastavu crkve katoličke od države u moderno doba, pitanje je veliko, da li bi crkva u modernoj rastavi uživala onaj minimum slobode, koji je uživala u vrijeme rimskih careva? U vrijeme careva bilo je epoka, kad su mučila počivala, a crkva se obilno služila općenim pravom. Crkva posjedovaše hramove, groblja, nekretnine, koji ju obezbijegjivahu u njezinoj materijalnoj egzistenciji, a za siromake se brinulo posebno njezino službeništvo. Car Aleksander Sever dosugjuje kršćanima natrag jednu crkvu, koju im nepravom uzeše; sv. Laurenciju nije policija ili likvidator inventirao njegovu blagajnu za siromake. Iskustvo dosadanje uči, da rastava svagdje malo po malo dovodi do ropstva crkve.¹

Kad bi država dala crkvi, da se poput svakog privatnog udruženja upire lih na općeno pravo, katolici i crkva mogli bi

¹ „Par la séparation, la puissance publique sera employée à détruire l' Eglise... Ce n'est pas un genre de vie, que la réforme prépare à l' Eglise c'est un genre de mort.“ Etienne Lamy u članku, što no izišao u „Revue des deux Mondes“ dne 15. I. 1887. pod naslovom La Séparation de l' Eglise et de l' État.

rastavu tolerirati — kao manje zlo — „Haec quoque (separatio status ab ecclesia) ut minus malum aliquando toleranda est, eatenus scilicet, quatenus haec unica via relinquatur, qua ecclesia per leges civiles qua talis existere et necessaria sui iuris et libertatis securitate frui possit. Praestat enim, etsi per iniuriam, publice ignorari, quam publice in captivitatem et servitutum redigi“ —.¹

Ali to je jedva očekivati od moderne države, koja stoji na stajalištu onipotencije, a ne bar naravnog prava.

Oni elementi, koji su crkvu istisnuli odasvuđ, jamačno ne će mirovati, dok ne vide crkvu sasvijem zgaženu. Izvještaj Pavla Berta jasan je tomu dokaz. Pa baš zato nikada se ne čita, da je koji pravi crkvojnjak dao povoda rastavi.

II. Zajednica dviju vlasti, vele dalje ti isti katolici, protivi se modernim aspiracijama, pa nema sumnje, da u današnjim vremenima dovodi do ropstva crkve, dok naprotiv rastava odgovara današnjim društvenim tendencijama, pa i favorizira religioznoj slobodi.² — Na to nije teško naći odgovor. Kad bi bile moderne aspiracije ljudskog društva impregnirane religioznim duhom, tad jamačno ne bi bile protivne katoličkoj nauci o zajednici dviju vlasti, jer bi ubrzo spoznale, da je ta nauka istinita, mudra i blagosovena po ljudsko društvo. Tad bi vlada računala s veličinom i plodnošću te nauke, pa ne bi imala averzije prema zajednici.

Sadašnja averzija države prema crkvi imadu svoj korijen u atejističkom socijalizmu, u nepoznavanju crkvene konstitucije i njezinih prava, za to koje čudo, da država nastoji uništiti crkvu, dotično razvrgnuti zajednicu. I kad se država ne bi nadala, da će crkvu rastavom oslabjeti; jamačno ne bi išla za njom; već bi tražila zajednicu. Istina konačni rezultat bit će po crkvu povoljan, ali rastava sama do tog rezultata nosi za sobom niz nevoljâ za crkvu.

Rastava crkve onakova kakova je u Francuskoj, a možemo reći i u Americi, ne favorizira slobodi katoličke crkve. Po-

¹ Th. Meyer: Institutiones iuris naturalis II. tom. p. 699. 1900.

² . . . : „La séparation de l'Église et de l'État s'inposera tôt ou tard parce qu'elle est dans le courant des idées modernes; parce que l'Église reconnaîtra elle même, que la liberté est de plus en plus pour elle une condition de sa dignité, et que tout privilège se tourne fatalement de nos jours en servitude . . .“ Tako Ribot u listu, što no ga napisao na čelo djela de M. Noblemaire-a: Concordat ou séparation. Paris Plau. 1904.

bliži posmatrači američkih crkvenih prilika nijesu baš oduševljeni za onu rastavu, koja vlada u Americi. I u Americi imade crkva mnogo toga trpjeti. Poblize o tom govore Döllinger, Friedberg, Tardivel, Pietsch At, Braun, Schlitz i mnogi drugi.

Jedino u Braziliji, gdje je rastava počevši od 1890. g., čini se, da je crkvi bolje. Ali tamo je crkvi ostavljena imovina, a ne kako u Francuskoj; a opet se ne može reći, da je država u Americi antikršćanska. Ona dapače favorizira kršćansku ideju. Ne stoji dakle, da rastava više pogoduje religioznoj slobodi od zajednice. Zato je imao doista pravo slavni Windthorst, kad je god. 1883. 22. juna u pruskoj zastupničkoj kući ovako kazao svoje mišljenje o rastavi: ... „Ich bin nicht der Meinung, dass die Trennung der Kirche vom Staat an und für sich wünschenswerth ist, ich halte vielmehr dafür, dass ein einträchtiges Zusammenwirken zwischen Staat und Kirche allein geeignet ist, das Glück der Völker dauernd zu begründen; aber wenn die an sich gegebene Ordnung, die ich eine Ehe zwischen Staat und Kirche nennen möchte, nicht mehr aufrecht erhalten werden kann, dann freilich bleibt nichts übrig als eine Trennung auf Zeit oder auf Dauer. Und ich fange an zu glauben, dass die Verhältnisse sich in der ganzen Welt unter der Entwicklung, welche der Geist der Menschen nimmt, bei der Überhandnehmen unchristlicher Ideen allmählich so gestalten, dass ein solches Zusammengehen auf die Dauer nicht aufrecht erhalten werden kann. Dann wird es darauf ankommen, dass wir in Ruhe unter Berücksichtigung aller Verhältnisse diese einstweilige resp. dauernde Trennung vornehmen. Aber ich wiederhole Ihnen, ich wünsche dieses nicht, ich wünsche vielmehr, alles zu tun, was möglich ist, um diesen Prozess entweder überhaupt in seiner Entwicklung zu beseitigen, oder doch aufzuhalten.“

Od francuskih državnika neka mi bude dopušteno spomenuti samo dvojicu. — Kad je god. 1871. francuska komora htjela votirati otkaz konkordata, znameniti Thiers ovako dne 22. jula govori zastupnicima: „Mi smo dosta sretni, što smo s crkvom vezani ugovorom koji je svakako jedan od najumnijih, što su ga ikada kršćanske vlasti sklopile sa sv. Stolicom; ja govorim o konkordatu. Ovaj ugovor opstoji; on nas veže; treba znati njime biti sretnim, jer sve vlasti, koje nemaju sličnih ugovora, imadu gotovo svaki dan s dvorom rimskim nepremostivih poteškoća. Naše su poteškoće konkordatom gotovo sve već una-

prijed riješene.“ Jules Ferry-u je program rastave crkve od države kako strašan, tako kimeričan; zato veli u jednom svom govoru u prilog kongregacijâ izrečenom u Seint-Dié-u dne 12. sept. 1881. slijedeće: ... „Je crois, que la séparation de l'Église et de l'État, loin d'être un élément d'apaisement, loin d'apaiser la question religieuse, la porterait plus vive et plus intime jusqu'au sein même de la famille. J'estime, que cette séparation loin de fortifier l'État ne pourrait que l'affaiblir et ne fortifierait que les passions...“¹

Megjutim, kako se gdje imade s crkvom bilo za zajednice bilo za rastave, stvar je hipoteze i posebnog študija. Mene bi predaleko zavelo, kad bih o tom pisao. — Tko želi ipak pobliže o tom što saznati, upućujem ga na „Revue catholique des institutions et du droit“, koja izilazi u Parizu. Ta revija kroz cijelu godinu 1807. i 8. donosi pod naslovom: „Notres enquête dans les divers pays du mondes“ — iscrpiv izvještaj o stanju katol. crkve uopće i naposeb u svim zemljama.

Prelazim po tom na argumente, što no ih protivnici crkve iznose za rastavu. Ti su argumenti premnogi; ja ću se osvrnuti samo na nekoje argumente, koji najobičnije dolaze pod pero liberalnih publicista ili na usta pučkih tribuna.

I. Pitaju ti ljudi, zašto da se crkva ne zadovolji s općenitim pravom? pitaju, zašto hoće crkva u modernom društvu pobjeći ispod zaštite općenog prava?

U Francuskoj država nije crkvi dala zaštitu općenog prava. Da je to učinila, ne bi crkvu ni crkovnjake lišila imutka, do kog su oni došli najlegalnijim putem; ne bi svećenstvo lišila plaće, ako se ne pokori rast. zakonu; a opet ne bi za kat. crkvu stvarala poseban zakon s posebnim iznimnim mjerama, već bi mogla, da se zadovolji najmanje sa zakonom o društvima uopće. Država u Francuskoj zalazi u najzabitnije kutiće religiozne slobode katolikâ; ona nadzire najnedužnije manifestacije vjerskog oduševljenja katoličkog. Zar se to sve može opravdati s pozivom na općeno pravo?

Najzad što razumijevaju separatisti pod tim, kad vele, da se imade općeno pravo aplicirati na crkvu? Ništa drugo nego, da se i crkva mora poput drugih društava u državi, bila ta društva tekovna, literarna, politička, pokoravati vlasti. Kao što

¹ Cír. Alfred Baudrillart op. c. 299, i 302.

industrijalna, komercijalna društva zavise o državi, jer ih ona u život dovodi, jer im ona štatute odobrava, jer ih nadzire, i uništuje, tako i crkva. U državi nema nitko nikakova prava, do onog, koje mu država daje. . . . „Narod je izvor svih prava u državi“, veli I. temeljno načelo pučke napredne stranke u Hrvatskoj. Crkva sa svojom konstitucijom, sa svojim kanonskim pravom pravi je juridični non sens; sva njezina prava mogu samo toliko vrijediti, koliko ih država priznaje.

Tako evo separatisti stavljaju crkvu u isti red s ostalim društvima, pa joj dopuštaju samo t. zv. statutarne prava.¹ Ali tomu nije tako. Crkva po svom podrijetlu, po svojoj naravi, po svojoj svrsi ne potpada pod dohvat državne kompetencije. Država nije crkvu u život privela, nije joj dala konstituciju, pa je ne može pravno ni života lišiti, niti joj može drugo ustrojstvo nametnuti. Istina crkva treba materijalnih elemenata za svoj život; ali to su tek njezina sredstva, da lakše postigne svoju duhovnu svrhu. Država nema prava crkvi kratiti ta sredstva, jer tim se ona suprotstavlja vječnoj sreći svojih državljana, a to je ne samo nemoralno, već i kriminalno.

Isporediti crkvu sa željezničkim društvima, sa financijskim raznim poduzećima i to u teoriji, jer u praksi ne dadu crkvi ni ona prava, koja imaju ta društva i poduzeća, znači crkvu omalovažiti, pa ne uzeti u obzir njezin početak, karakter, misiju i svrhu. Crkva ne traži privilegija od države, je privilegij je nešto, što se ne mora dati; ona traži svoja prava i to dajbudi minimalna, koja se dakle baziraju na naravskom pravu — a to jamačno nije odviše.

II. U prilog rastave dozivlju protivnici i financijske prilike u zemlji. Uvedemo li rastavu, otpast će i troškovi za uzdržavanje poslaništva u Vatikanu, ne će trebati plaćati svećenstvo, crkveni imutak će se prodati, a time će znatno pasti deficit zemlje.

Tako argumentira u najnovije vrijeme u Madžarskoj neki Dr. Agoston, koji zagovara prijedlog Hajduške županije o sekularizaciji crkvenih dobara²

Istina je, Francuska imade velik deficit. Taj deficit svake godine raste, pa je sve veći i veći. To je svakako žalosna činjenica, no da li se može za to crkva objediniti?

¹ Gareis: Rechts-Encyklopedie und Methodologie. § 57. das Kirchenrecht str. 191.

² Cfr. „Kat. List“ br. 22. 1909.

Financije su bile žalosne od vjkada u zemlji. Najgore su bile za revolucije. Tada se gledalo naći ekspediens za saniranje financijâ.

Nadbiskup od Aixa gosp. de Boisgelin predlaže veličanstvenu i vanredno patrijotičnu osnovu, da se crkvena dobra opterete sa dugom od 400 milijona franaka, pa da se onda tim zajmom stave financije u ravnovjesje. Ali komora nije na to pristala, već je konfiscirala sva crkvena dobra. Tako je crkva platila dugove državne. I sada su iste prilike; jer hoće da i sada na račun crkve isplate nove dugove. A to je velika nepravda. Dosadašnji doprinos države u bogoštovne svrhe bijaše neka malena rekonpezacija za sekvestrirana crkvena dobra.

Doprinos taj bio je državni dug naprama crkvi, bila je to nekakova renta u korist crkve.

Pa baš za to, što se država obvezala za vječna vremena davati bogoštovni doprinos kao odštetu za ugrabljena dobra, obećali su pape, da ne će molestirati imaoce crkvenih dobara. Ukinuti dakle taj doprinos, isto je kao ne plaćati svoj dug, što je svakako velika krivica i nepravda, pa makar to i bilo pod izlikom ravnovjesja financijskih neprilika. Ali pogledajmo malo bolje tu stranu! Zar se bogoštovnim doprinosom u istinu može izvesti financijski ravnovjesje? Tâ on je dosta malen. Zar šaka zlata bačena u prazne državne kase može iste napuniti? Baš tako kao i kap vode bačena u silnu rijeku! Megjutim da i negovorim o poslovi „krivo stečeno nije blagosoveno“ i „oteto proketo“; povjest uči, da se država nije nikad pomogla s crkvenim dobrima. Prva sekvestracija za vrijeme revolucije nije spasila države od bankerota, makar je bila obilna, pa ne će ni ova druga. Pače sve se čini, da su troškovi druge likvidacije veći, nego sami dohoci i primici.

Evo nekoliko primjera, kako ih navodi Gibou u listu „Le Correspondant“¹

God. 1906. likvidirane su pokretnine karmelitskog samostana u Versaillesu s iznosom od 600 franaka. Trošak likvidacije iznosio je 7.000 frc. Neki Ménage likvidiraše dobra nekih 27 kongregacija. Ubrao je svotu od 3,710.000 franaka, a potrošio je

¹ Cfr. „Kat. List“. broj 50. od 12. XII. 1907. Članak Dra. Ive Kraljevića: „Na skliskom putu“. Poblize o tom možemo naći u 12. broju časopisa: „Revue catholique des institutions et du droit“ od god. 1907. i to u članku: „Le rapport officiel sur les liquidations des congregations religieuses.“

3,775.000; dakle mjesto, da je narod dobio morao je još nadoplatiti 65.000 frc. Kuća vrijedna 194.650 frc. prodana je za 23.000 frc. Kapucinski samostan u Aixu proračunan na 190.000 frc. prodan je za 35.000. Nepokretnine Isusovaca u Marsilji proračunane su na 1,451.000 frc. A gdje su pronevjerena raznih likvidatora? Sam Duez na pr. pronevjerio je više milijuna franka!! Kraj takova postupka, tko ne vidi, da su financijske prilike tek izlika, a pravi razlog jest taj: osiromašiti crkvu, pa je onda uništiti.

III. Istina neprijatelji crkve ne priznaju, za čim idu; očito je, da se još boje, é bi narod progledao; za to smo i čuli, kako u komori Briand argumentira?

Težište cijelog njegova argumentovanja izrazuje izreka: *Que chacun doit payer ses prêtres.*“ Ali badava se zaklanjati i za tu izreku. Ako je naravna religija, kako i jest, temelj čovječanskog poretka, ako je ona socijalni princip, ako je ona esencijalna baza javnih institucija, baš tako kao moral pravednost, vlasništvo, domovina, — tad slijedi, da je usluga religije socijalna javna usluga, za koju se mora država brinuti baš tako kao i za uslugu pravednosti, za službu javne sigurnosti ili za narodnu obranu.

Društvo dakle mora na osnovu naravnog prava trošiti za kult i za uzdržavanje religije. A kako se naravna religija nalazi inkorporirana u historijskim i pozitivnim religijama, to nije čudo, da gotovo posvuda država doprinosi za uzdržavanje svećenika.

To je nešto sasvim normalna i pravedna; jer podupiranje pozitivnih religija nije ništa drugo, nego dug države naravnog, i socijalnog prava.

Tomu argumentu žele naprednjaci i slobodni mislioci izbjeci time, što se pozivaju na slobodno osvjedočenje. Oni vele: „Neka katolici plaćaju svoje svećenike, — ali s kojim pravom da slobodni mislioci iste plaćaju, kad ih po svojem uvjerenju oni ne trebaju?“¹

¹ „Voici des citoyens, qui s' affirment lésés parce que les ressources publiques, dont ils ont fourni leur part sont employées à subventionner des cultes, des dogmes contraires aux opinions qu' eux-mêmes entendent professer et répandre — ; des écrivains, des orateurs ont éloquentement appuyé leurs protestations au nom de la liberté de conscience . . .“ Paul Grunbaum-Ballin op. c. pag. 19.

Dobro je, okrenimo batinu! Ako slobodni mislioci, naprednjaci, slobodni zidari imaju pravo, da ne plaćaju katol. svećenike, onda valjada imadu i katolici pravo, da ne doprinose i ne plaćaju učitelje naprednjake, komorske liberalne zastupnike, da ne plaćaju porez lajicizovanoj državi. Najzad zar je zbilja istina, da protivnici katolicizma ne moraju doprinositi za kult katolički? Kult je svakako javna uredba. Svećenik je dakle opterećen javnom službom, koja je grana pozitivnog i nužnog socijalnog reda ili poretka baš tako, kao što je i liječnik javne bolnice, vojnik ili činovnik javne oblasti. Ako slobodni zidar za svoju osobu ne treba svećenika, pa dobro, nitko ga ne može prisiliti, da se njime služi, on je u tom slobodan; ali zar da za to ne mora plaćati svećenika? Zar bolesnik, komu nije sila ići u javnu bolnicu, jer se može kod kuće liječiti, ne treba doprinositi za javne bolnice? Zar anarkista, koji perhorescira sud; zar bezdomovinaš, koji je internacijonalac, ne moraju doprinositi za sudstvo i za vojsku? Sofizam je dakle reći: „Neka svatko plaća svoje svećenike“.

Uzdržavanje naime svećenstva i religije dug je naravnog prava, a u Francuskoj još k tomu dug narodnji ili ti državna renta na korist religije katoličke.

Protivnici vide dobro jakost tog argumenta, pa se zaklanjaju za princip majoriteta. Ako dakle — argumentira Grunbaum-Mallin, u lajičkoj državi većina ne će doprinositi za kult, to se mora manjina pokoriti. — *Abyssus abyssum invocat*. Prvo, pitanje je, da li u Francuskoj n. pr. u istinu većina ne će doprinositi za kult? Drugo, zar nije princip o apsolutnosti broja bezbožan? Nije li sama većina nešto kimerična? A gdje je moderno shvaćanje zaštite manjinâ. Što je s referendumom?

IV. Ali kliču neprijatelji. Za što se vi katolici bojite toliko rastave. Eno vam Amerike, kako ondje cvate religija, pa ipak je ondje rastava crkve od države. — Već sam napomenuo, da ni u Americi nije baš sve zlato, što se sjaje. Istina tamo crkva kraj svih neugodnosti napreduje, ali zar se to imade upisati na rovaš rastavi? Kako se imade stvar u toj blaženoj Americi? Zar Amerika uopće, a naposeb sjedinjene države u istinu ne priznaju nikakav kult; zar one u istinu perhoresciraju svaku religioznu ideju kao što rast. zakon u Francuskoj?

U Americi država podupire u nekoj mjeri kršćanske konfesije. Naravski u Americi nema ni govora o državnoj vjeri, jer

je ondje provedeno cijepkanje konfesija skoro i indefinitum. Kraj svega toga u Americi nije vjera potisnuta tek na domaće ognjište ili na privatni život, kršćanstvo dapače u Americi sačinjava jednu od prvih javnih uredbi. Duh vlade u Americi sasvim je drugojačiji od duha onih ljudi, koji vladaju u Evropi uopće, a naposeb u Francuskoj. On nije antireligiozan. U Americi vlada počinje i dokrajčuje znamenite dogagjaje nacionalne molitvom. Kongres američkih sjedinjenih država primio je dne 5. jula 1876. kao na godišnjicu deklaracije neodvisnosti ovu rezoluciju. „Imajući na pameti, da se je svidjelo Bogu svemogućemu voditi i štititi sjedinjene države diljem jednog vijeka, tako da smo razvili svoj nacionalni život, a dobili i priskrbjeli svojim narodima uzvišene stečevine građanske i religiozne slobode; to se čute senat i komora reprezentanata prinukanima ovime u ime svog naroda priznati sa strahopočitanjem, da je Bog bio izvor, početnik i darovatelj svih ovih dobročinstava, pa da mi sasvijem zavisimo od njegove providnosti.“

U Americi odregjuje vlada javne molitve u znak priznanja ili ekspijacije. Evo jednog pasusa iz poslanice predsjednika Clevelanda na narod američanski. „Narod sjedinjenih država imaše od vjkada običaj, da jedan stalan dan u godini odregjuje preko svog predsjednika u to ime da se javno priznaje božija dobrota i milosrgje, pa da se moli, kako bi Bog dostojao nastaviti i nadalje dokaze svoje dobrohotnosti i protekcije. Da se i ja pokorim tom običaju, odregjujem ja Cleveland ovime četvrtak dne 25. novembra za javnu zahvalu i molitvu. Onog dana imadu prestati svi običajni poslovi, a narod neka se sakupi u svoje bogoštovne zgrade, da se ondje zahvali i pomoli Svemogućemu gospodaru cijelog svemira, a to sve u to ime, kako bismo i u buduće uživali blagodati slobodne vlade i svaku sreću u svim poslovima diljem naše zemlje. Dok mi promatramo neograničenu svemogućnost božiju u potresima zemlje, u valovlju morâ te burama, neka se zahvalna srca onih, koje je Bog štitio od zla, sa simpatijom i dobrotvornošću obrnu prema onima, koji su iskusili njegove kazni“.

U Americi ne daju onima, koji ne vjeruju u Boga, da budu na sudu svjedoci. Država u Americi nije ni protukršćanska; kad bi naime to bila, ne bi nalagala nedjeljni počinak. Godine 1862. nareguje predsjednik Lincoln američanskoj kopnenoj i po-

morskoj vojsci ovim riječima nedjeljni počinak: „Vrhovni vogja kopnene i pomorske bojne sile sjedinjenih država nalaže vojnicima i mornarima, koji se kupe pod našom zastavom, da svetkuju nedjelju. Važnost nedjeljnog počinka, sveta prava kršćanskih vojnika i pomoraca, respektovanje, koje smo dužni najsvetijim čuvstvima kršćanskog naroda, traže od nas, da se poslovi u vojsci i mornarici u nedjelju ne vrše i ne obavljaju osim ako su apsolutno nužni. Ako bismo profanovali dan i ime Svemogućega, jamačno bismo proigrali interese naše domovine.“

Godine 1872. zabranjuje kongres težačke poslove u nedjelju, otvorenje magazina, transport robe, plesove i kazališta.

„... Znajući — veli kongres — da imade bezvjeraca i nepromišljenih ljudi, koji pogrguju svetost ovoga dana time, što se podavaju svim mogućim slastima i poslovima —; to ovime izjavljujemo, da je takav postupak protivan njihovim kršćanskim interesima, a opet da skandalizuje duh i srce onih, koji ne slijede njihov zločest primjer, pa uslijed toga naregujemo“
etc. —

Usporedimo li postupak američanskih predsjednika s onim Combesa, Waldeck-Rousseau-a i drugih; tad vidimo ogromnu upravo razliku. Ali još više! Američanska država ne samo da nije antireligiozna i antikršćanska, već ona nije ni antikatoличka ni antiklerikalna. Amerika postupa s katoličkim svećenstvom, kako se pristoji; ona ih ne isključuje iz javnih poslova¹. Ona daje bogoštovnim udrugama potpunu slobodu. Glede osnivanja, organizacije i uprave, mogu biskupije, župe, kongregacije na ime svog predstavnika stjecati nepokretna dobra, pače više puta su izuzete te fizične osobe od nekih poreza. Nije rijetko opaziti, da mnoge države sjedinjenih država ne pripuštaju u javne službe i u škole notorne neznabošce i bogohulce. Pače bogohulstvo se i civilno kazni. Država ne goji u Americi protiv crkve nikakvih tajnih planova; ona se ne protivi njezinom razvitku i njezinom raširenju; pače gdje samo može, ona i štiti crkvu u okviru svog zakonodavstva. Zato koje čudo, da se katolicizam upravo bujno širi u Americi. Dakako duh Amerike želi po svoju preokrenuti katolicizam, za to i vi-

¹ Mgr. Ireland zastupa 1900. god. u Francuskoj Sjedinjene države kod otkrića spomenika Lafayettu!

dimo, da je Amerika plodno tlo t. zv. amerikanizma, ali do biskupâ je, da se katolicizam ne izvrne. Hvala Bogu, da im njihov posao uspjeva!

Danas broji kontinentalna Amerika preko 14 milijuna katolika, a ubroje li se amo otoci, to broje po najnovijim podatcima katolici 22,587.079.¹ U Americi imade danas 51 metropolija, 209 biskupija, 22 apost. vikarijata i 9 apost. prefektura, 1 opatija i 1 prelatura *nullius*. U samim Sjedinjenim državama imade 14 metropolija, 77 biskupija, 2 vikarijata i 1 prefektura², 16.550 svećenikâ, od ovih 4.276 redovnikâ, a 12.274 svjetovna svećenika, za 457 više od lani. Da taj kler predstoji životu katoličkom n. pr. u Sjedinj. državama Sjeverne Amerike, dokazano je to time, što sada ondje imade 13.204 crkvi, za 366 više nego lani; sjemeništâ imade 38 sa 6182 sjemeništarca, 217 zavoda za dječake, 709 za djevojčice, 289 zavoda za siročad u kojima se 51.541 dijete hrani i odgaja, a 1125 imade raznih karitativnih instituta. Škola župničkih imade 4845, koje polazi 1,237.251 učenik. Školâ imade za 142 više od lani, a školskih polaznika za 39.338 više od lani.³

Taj porast i razvitak, te prilično dobro stanje katol. crkve ne možemo dakle pripisivati rastavi crkve i države, već pogodovanju države crkvi — a i žilavom radu klera; a to je onda nešto sasvim drugoga; — pa zato i pada argumenat protivnikâ zajednice crkve i države, kao da tobože rastava favorizuje slobodi i razvitku crkve. Pogotovo ne može se usporegijivati američku rastavu s francuskom. Danas može svaki Francuz slobodno zavapiti: „Ah si j' étais libre en France comme mes frères d' Amerique!

A nije li to sramota za Francusku? Država u Americi ništa ne duguje crkvi, pa ona ipak daleko nadvisuje svojim postupkom Francusku, koja toliko duguje crkvi! Jadna Francuska! Ti tjeraš redovnice i kler iz svoje sredine! Ti ne ćeš da kler socijalno radi, a nuto Amerika upravo traži socijalno-moralno djelovanje klera!

Biskup Ireland na svom prolazu u Rim bude pozvan od de Vognë-a, de Muna i Henri Lorin-a u Pariz god. 1892., da ondje drži javna predavanja o crkvenim prilikama u Americi. Megju ostalim prikaza taj veleum, kako postaje crkva u Ame-

¹ Sr. „Catholic Directory“ za god. 1910. M. H. Wiltzius u New-Yorku i Milwaukee.

² Sr. Gerarchia cattolica 1909.

³ Sr. pomenuti već „Catholic Directory“ za 1910.

rici popularnom. Evo njegovih riječi: ... „Crkva je u Americi narodna. Naši svećenici, naši biskupi sasma se posvećuju puku; oni žive megju pukom, pa ih puk poštuje kao svoje zaštitnike i prijatelje. Istina mi žrtvujemo mnogo vrijeme crkvi i sakristiji, ali još više javnom životu. Vi ćete se možda začuditi, da ja s propovijedaonice sv. Pavla kao s kakove katedre držim govore o industriji, agrikulturi, o željeznicama, trustovima i svim mogućim socijalnim problemima.

Još se sada živo sjećam, kako sam lane držao veliko slovo željezničarima jedan dan, a drugi dan njihovim poglavarima, govoreći željezničarima, govorih im kao njihov prijatelj i branitelj njihovih prava. Sve su novine bile znatiželjne, kako ću govoriti predsjednicima željezničkih društava, tim milijarderima zemlje. — Ja sam se lijepo izvukao. Drugi dan sam govorio ovim novčarima: „Gospodo, jučer sam Vašim radnicima govorio o tom, kako ne smiju napuštati svoja prava, koja imadu naprama Vama, danas Vama govorim isto — jer nema sumnje, da i Vi imate svoja prava... i tako je išlo dalje na potpuno njihovo zadovoljstvo.

Moram pohvaliti američki narod, bio on protestantske ili katoličke vjeroispovjesti, da vrlo rado gleda, gdje se kler bavi interesima zemlje. Želi taj narod s pravom, da se općim dobrom bavi sva moralna i inteligentna sila, kojom zemlja uopće raspoláže. Tako postaje kler socijalna moć, pa baš zato oni, kojima nijesu prijatne ideje katoličke, moraju priznati, da ne mogu prijeći onako lako na dnevni red preko 20,000,000 katolika i tolikih biskupa. A najzad zašto i bi? Nas se ne treba nitko bojati.

Mi i djelom i riječi pokazujemo, da smo megju patriotima patrioti. Naše srce vazda tuče za republiku ujedinjenih država; naš jezik je vazda u pripremi, da hvali njezine vrline; naše ruke vazda se pripravno podižu, kad treba blagosiljati, pa bilo to i našu vojsku. Prije se govorilo, da se crkva ne može u Americi sprijateljiti s republikanskom formom; reklo se, da crkvi ne prija slobodni zrak američki, pa da nastoji u Ameriku uvesti ideje imperijalistične i monarkistične drugih država. Megjutim dokazalo se, da to ne stoji. Crkva diše slobodni zrak Amerike, pa se pri tom dobro ćuti; danas već nitko ne dvoji o našem patriotizmu“.¹

(Nastavit će se.)

¹ Uzeto iz prve konferencije držane 18. juna 1892. u geografskom društvu.